

Tatjana Zdravković Stojanović
Prva niška gimnazija »Stevan Sremac«
tatjanazdravkovic76@gmail.com

Jusivni i prohibitivni konjunktivi u Ciceronovim pismima Atiku i bratu Kvintu

Apstrakt: U članku se razmatra upotreba jusivnih i prohibitivnih konjunktiva u Ciceronovim pismima, i to kroz sinhronijski pregled dveju zbirki pisama, *Ad Atticum* i *Ad Quintum fratrem*. Analizom semantičke vrednosti pomenutih konjunktiva otkriće se mnogobrojne nijanse u značenju, koje nam pomažu da rasvetlimo Ciceronove odnose sa bratom i sa najboljim prijateljem.

Ključne reči: jusivni konjunktiv, prohibitivni konjunktiv, Ciceron, *Ad Atticum*, *Ad Quintum fratrem*.

I Uvod

Cilj ovog rada je da razmotri upotrebu jusivnih i prohibitivnih konjunktiva u Ciceronovim pismima Atiku i Kvintu, napisanim u razdoblju od 59. do 54. p.n.e.¹

Kroz sinhronijski pregled pisama iz dva različita korpusa, ispitaćemo da li se semantička vrednost nezavisnih konjunktiva u Ciceronovim pismima najboljem prijatelju razlikuje od one u pismima bratu, kao i to da

¹ Ovakav vremenski okvir uslovljen je razdobljem koje obuhvata zbirka *Ad Quintum fratrem*. Naime, prvo sačuvano Ciceronovo pismo upućeno Kvintu je, prema Shackleton Baileyju, s kraja 60. ili s početka 59. p.n.e., a poslednje iz 54. p.n.e. To je za Cicerona period pun neizvesnosti. Odbijanje da se prikloni trijumviratu, koji su činili Pompej, Kras i Cezar, uslovlilo je Ciceronovo povlačenje iz javnog života i naposljetku »dobrovoljno«¹ progonstvo. U leto 57. Ciceronu je, posle skoro sedamnaest meseci izgnanstva, ipak odobren povratak u Rim. Početkom avgusta vraća se u otadžbinu, a pesimizam, karakterističan za dane progonstva, zamenjuje trijumfovanjem. Međutim, takvo raspoloženje neće dugo trajati, jer je bilo očigledno da Ciceron više ne može da računa na svoju političku samostalnost budući da su sve rimske institucije bile pod snažnim uticajem trijumvira. Stoga se Ciceron povlači iz političkog života, mada iz pisama vidimo da i te kako prati događaje na političkoj pozornici Rima. O Ciceronovom progonstvu i povratku u Rim v. Dimitrijević 2013, 7–18.

li karakter samih adresata utiče na Ciceronovu upotrebu konjunktiva i njihovo značenje. U fokusu našeg interesovanja najpre će biti istraživanje jusivnih konjunktiva kojim ćemo ukazati na mogućnost njihovog variranja od molbe preko opomene do zapovesti, a potom ćemo razmatrati konjunktive kojima Ciceron izražava zabranu i koji, takođe, mogu imati različitu snagu.

II Jusivni konjunktivi

Pogledajmo najpre kako Ciceron koristi jusivne konjunktive u pismima najboljem prijatelju Atiku. Ovde navodimo nekoliko primera.

Prvi primer predstavlja Ciceronov poziv otadžbini da ga podrži nakon što je odbio da se prikloni trijumviratu² i odlučio da se povuče iz javnog života.

*Patria propitia sit.*³ (Cic. Att. 2.9.3)

Neka otadžbina bude uz mene!⁴

Drugi primer stoji u pismu u kojem Ciceron izveštava Atika o Klodijevom prelasku u plebejce⁵, te o zahtevu da sam Klodije pošalje nekoga da to posvedoči.

Emittat ad me Publius qui obsignent. (Att. 2.12.1)

Neka Publije pošalje ovamo nekog da posvedoči.⁶

Ciceron ovde izražava naredbe bez ikakve namere da ih preoblikuje. Tome svakako doprinosi i činjenica da one nisu direktno upućene Atiku, ali i to da je Ciceron sa njim komunicirao na opušten način, kao sa sebi ravnim. Pored toga, pravo prijateljstvo, koje je vladalo među ovom dvojicom korespondenata, podrazumevalo je potpunu iskrenost i otvorenost.⁷

² O Cezarovim pozivima na saradnju i Ciceronovom odbijanju v. Petković 1998, 30–35.

³ Svi citati biće prema izdanjima Shackleton Bailey 1965 i 1980.

⁴ U radu smo koristili prevod prve i druge knjige pisama Atiku, *Pisma Atiku I*, 2009. Citirano mesto je prevod M. Kisić, 213.

⁵ Klodije je iz patricijskog prešao u plebejski rod kako bi bio izabran za narodnog tribuna. Ciceron je celu tu proceduru dovodio u pitanje. O ovome v. Petković 1998, 29–30.

⁶ Prevod preuzet iz *Pisma Atiku I*, prev. N. Putnik, 215.

⁷ O prijateljstvu između Cicerona i Atika v. Citroni-Marchetti 2009.

Pismo, koje Ciceron piše iz Drača donosi još jedan jusivni konjunktiv, ali ovoga puta u trećem licu množine. Naime, osam narodnih tribuna predložilo je da se Ciceron vrati iz progonstva, ali je kasnije jedan narodni tribun (Klodije ili Elije Lig) iskoristio pravo opstrukcije.⁸ Međutim, Ciceron se nada da će novi narodni tribuni ipak uspeti da izdejtstvuju njegov povratak i kaže:

*Sed **perferant** modo quidlibet; uno capite quo revocabor, modo res conficiatur, ero contentus.* (Att. 3.23.4)

Uostalom, neka proguraju bilo šta, makar i jednu jedinu stavku, samo da mi se omogući povratak – to je sve što mi treba.⁹

Smatramo da nije slučajno što se jedina dva jusivna konjunktiva u pismima Atiku napisanim iz progonstva javljaju upravo onda kada se pojavljuje nada, ali ne ona iznuđena, na koju je Atik stalno podsticao Cicerona i koja bi se, prema Hačinsonu, pre mogla nazvati željom za nadom,¹⁰ već prava nada koja će ga držati dotle dok Atik šalje makar i najmanji pozitivni signal iz Rima.

Budući da se konjunktivom prezenta u drugom licu jednine, prema Pinksteru, izriču zapovesti koje imaju daleko veću ilokutornu snagu nego ostali načini izražavanja zapovesti,¹¹ u sledećim primerima lako možemo uočiti kako Ciceron želi Atika da obaveže da izvrši ono što traži od njega, ali i da pri tom, nema nikakvog nagoveštaja namere da se prikrije taj obavezujući ton.

*Sin est aliquid spei, **des operam** ut maiore diligentia posthac a nostris magistratibus defendamur.* (Att. 3.23.1)

Ako nade ipak ima, agituj kod mojih magistrata da me ubuduće zastupaju revnosnije.¹²

Quo die venies, utique cum tuis apud me sis. (Att. 4.4)

⁸ Att. 3.12.1. Klodijev zakon *de exilio Ciceronis* sadržao je stavku koja zabranjuje raspravu o Ciceronovom povratku. O ovome v. Petković 1998, 37–42.

⁹ U radu smo koristili prevod treće i četvrte knjige pisama Atiku, *Pisma Atiku II* 2013. Citirano mesto je prevod G. Vidović, str. 93.

¹⁰ Hutchinson 1998, 46.

¹¹ Pinkster 2015, 498.

¹² Prevod preuzet iz *Pisma Atiku II*, prev. G. Vidović, str. 89.

Onog dana kad budeš stigao, obavezno dođi s tvojima kod mene.¹³

Shackleton Bailey uz ovaj poslednji primer napominje da je jusivni konjunktiv drugog lica jednine karakterističan za jezik rimske komedije i da ga Ciceron u drugim svojim delima gotovo nikada ne upotrebljava.¹⁴

*

U prvom Ciceronovom pismu bratu iz 59. (Q. Fr. 1.1), u kome Ciceron obaveštava Kvinta da je njegova prokonzulska služba produžena za još jednu godinu,¹⁵ nailazimo na veliki broj nezavisnih konjunktiva. Samo pismo prevazilazi okvire obične razmene informacija i predstavlja raspravu o tome kako treba voditi provinciju. Ciceron, kao stariji i iskusniji, savetuje brata kako da se ponaša u datoj situaciji, problem rasvetljava sa svih strana, a zatim opominje, podstiče i pruža podršku.

Nakon što je izvršio analizu stanja u provinciji i izneo niz pohvala na račun Kvintovog poštenja, Ciceron kaže:

*Nunc vero tertius hic annus **habeat** integritatem eandem quam superiores, cautiorem autem ac diligentiore.* (Cic. Q. Fr. 1.1.12)

Neka, pak, sada ova treća godina pokaže isto poštenje, kao i prethodne, samo sa još više opreza i marljivosti.¹⁶

Zatim nastavlja nizom konjunktiva:

***Sint** aures tuae quae id quod audiunt existimentur audire, non in quas fictae et simulate quaestus causa insusurretur. **Sit** anulus tuus non ut vas aliquod sed tamquam ipse tu, non minister alienae voluntatis sed testis tuae. Accensus **sit** eo numero quo eum maiores nostri esse voluerunt, qui hoc non in benefici loco sed in laboris ac muneris non temere nisi libertis suis deferebant, quibus illi quidem non multo secus ac servis imperabant.* (Q. Fr. 1.1.13)

Neka tvoja pažnja bude takva da čuješ ono što treba da čuješ, a ne ono što ti se lažno i licemerno, radi koristi, šapuće. Neka tvoj pečatni prsten ne bude samo predmet, već oličenje tebe samog; neka on sâm ne bude sluga tuđe volje, već svedok tvoje. Neka tvoj pomoćnik bude onakav, kakav su

¹³ Prevod preuzet iz *Pisma Atiku II*, prev. D. Dimitrijević, str. 135.

¹⁴ Bailey 1980, 179. Iskaz sličan prethodnom naći ćemo na još jednom mestu: *Quo die [ad me] venies, tu, si me amas, apud me cum tuis maneat* (Att. 4.19.2).

¹⁵ Kvint je kao prokonzul u Aziji boravio od 61. do 58. pošto mu je Senat dva puta produžio službu.

¹⁶ Prevodi pisama zbirke *Ad Quintum fratrem* su autorovi.

naši stari želeli da bude, koji su tu dužnost smatrali, ne prilikom za sticanje koristi, već zaslugom i čašću, te su je poveravali isključivo svojim oslobođenima, kojima su naređivali slično kao robovima.

Jusivni konjunktivi u trećem licu u ovom pismu daleko su brojniji od svih ostalih nezavisnih konjunktiva u Ciceronovim pismima bratu Kvintu. Iako je jusivni konjunktiv u drugom licu veoma retka pojava u klasičnom latinitetu i predstavlja odliku kolokvijalnog jezika,¹⁷ ipak nas njegovo potpuno odsustvo navodi na pomisao da Ciceron verovatno nije želeo da u očima Kvinta izgleda kao neko ko naređuje. Stoga, naredbe su često preoblikovane i liče na savete, upozorenja i opomene. I sâm Ciceron pri kraju ovog pisma Kvintu kaže da mu se obraća bratskim molbama, a ne pravilima.¹⁸

Imajući u vidu Kvintovu svadljivu narav,¹⁹ kao i neke njihove ranije nesuglasice,²⁰ Ciceron je bio veoma oprezan dok mu je davao savete o tome kako da bira saradnike, kako da se odnosi prema podređenima i robovima, kako da postupa sa onima koji ne poštuju zakone, kako da bude velikodušan i pravedan. Tu opreznost postigao je upravo upotrebom konjunktiva prezenta u trećem licu, pretvarajući tako ono što bi mogla biti direktna naredba u upozorenje, savet i opomenu.

III Prohibitivni konjunktivi

U analiziranoj sekvenci Ciceronovih pisama Atiku i Kvintu nalazimo samo nekoliko primera zabrane izražene konjunktivom.

Kao prvi navodimo mesto gde Ciceron govori o ponudama kojima Cezar pokušava da ga pridobije²¹ i naređuje Atiku da ni slučajno ne odbija Teofana ako ovaj bude hteo da mu se obrati. Stvar je važna, ton se

¹⁷ Palmer 1954, 310.

¹⁸ *Ac iam hoc loco non hortatione neque praeceptis sed precibus tecum fraternis ago, totum ut animum, curam cogitationemque tuam ponas in omnium laude undique colligenda* (Q. Fr. 1.1.41).

¹⁹ Tyrrell, Purser 1904, 50.

²⁰ Bailey 1980, 5.

²¹ O ovome v. Petković 1998, 30–31.

zaoštava, i srećemo *ne* sa konjunktivom perfekta u drugom licu jednine i oblik *repudiaris* umesto *repudiaveris*.²²

Etiam hercule est in non accipiendo non nulla gloria. Qua re si quid Θεοφάνης tecum forte contulerit, ne omnino repudiaris. (Att. 2.5.1)

Na kraju krajeva, i odbijanje donosi neku slavu! Zato obavezno saslušaj Teofana, ukoliko ti se obrati.²³

Ciceron će se na sličan način obratiti Atiku i u pismu u kome ga poziva da što pre dođe, ali ga istovremeno upozorava:

Ac ne sis perturbatus; novi enim te et non ignoro quam sit amor omnis sollicitus atque anxius. (Att. 2.24.1)

No, nemoj se previše pomesti: poznajem te, a poznato mi je i koliko je čovek, kad mu je stalo, brižan i usplahiren.²⁴

U prethodnom primeru uočavamo da je upozorenje motivisano strahom da će se dogoditi upravo ono što adresant ne bi želeo da se dogodi. Po red toga, Tyrrell i Purser smatraju da je *quam sit amor omnis sollicitus atque anxius* stih iz drame.²⁵ Imajući u vidu činjenicu da Ciceron citate u pismima koristi radi humora,²⁶ vidimo da i konjunktiv celom iskazu dodaje šaljiv ton.

*

Prvi primer za prohibitivni konjunktiv u pismima Kvintu nalazimo u pismu iz 59. godine, u kome ga Ciceron, nakon niza saveta, opominje još i da ne bude lakoveran. Ovde umesto *ne* uz konjunktiv perfekta upotrebljava zamenice *nihil* i *nullus*, koje se, prema Elmeru, koriste u obraćanju koje zahteva poštovanje i uz glagole koji pokazuju neku mentalnu aktivnost²⁷. Ovaj iskaz time dobija jedan uzvišeni ton koji dominira u pismu iz 59. godine.

Sed si quis est in quo iam offenderis, de quo aliquid senseris, huic nihil credideris, nullam partem existimationis tuae commiseris. (Q. Fr. 1.1.14)

²² O upotrebi ovakvih oblika Ciceron govori u *Orat.* 159.

²³ Prevod preuzet iz *Pisma Atiku I*, prev. M. Kisić, 197.

²⁴ Prevod preuzet iz *Pisma Atiku I*, prev. M. Kisić, str. 263.

²⁵ Tyrrell, Purser 1904, 329 nap.1.

²⁶ Albrecht 2003, 64.

²⁷ Elmer 1894, 133–153.

Ali, ako postoji bilo ko o kome si nešto već otkrio, za koga si nešto primetio, tome ne veruj ni malo i ne daj mu ni delić svog poverenja.

U istom pismu Ciceron, koristeći pored konjunktiva zapovesti i konjunktiv zabrane, savetuje brata kako da se odnosi prema robovima:

Ac si quis est ex servis egregie fidelis, sit in domesticis rebus et privatis: quae res ad officium imperi tui atque ad aliquam partem rei publicae pertinebunt, de iis rebus ne quid attingat. (Q. Fr. 1.1.17)

A, ako je ko od robova naročito pouzdan, nek' bude uključen u domaće i privatne poslove; međutim, neka ga ne dotiče bilo šta što je vezano za obavljanje tvoje funkcije i za državne poslove.

Drugi put ovu vrstu konjunktiva nalazimo u Ciceronovom pismu iz izgnanstva. Kao i u svim pismima iz tog perioda, Ciceron sa mnogo emocije izveštava Kvinta o svojim nevoljama, a potom ga, verujući da će im novi konzuli ići na ruku, moli da se, koliko god može, zauzme za njegov povratak. Svestan je činjenice da to neće biti lako i stoga hrabri Kvinta:

Sin te quoque inimici vexare coeperint, ne cessaris. (Q. Fr. 1.4.5)

Ako i neprijatelji počnu da te napadaju, ne uzmiči.

Ovo je jedini konjunktiv perfekta u funkciji zabrane, koji je za vreme progonstva Ciceron upotrebio u pismima Kvintu, dok u pismima Atiku iz ovog perioda nećemo naći ni jedan. Osećaj usamljenosti i nemoći je tokom perioda progonstva prouzrokovao Ciceronovu pasivnost i emocionalno distanciranje,²⁸ te je razumljivo što zabrana nema.

Pismo iz 56. sadrži još jednu zabranu u konjunktivu perfekta:

Tu, mi frater, simul et ille venerit, primam navigationem, dum modo idonea tempestas sit, ne omiseris. (Q. Fr. 2.6(5).3)

A ti, moj brate, čim on bude došao, ne propustaj prvu priliku za plovidbu, dok je vreme još pogodno!²⁹

²⁸ O Ciceronu tokom izgnanstva v. Hutchinson 1998, 25–48.

²⁹ Kvint je 56. godine kao Pompejev legat boravio na Sardiniji. O ovome v. Bailey 1980, 4. U pomenutom pismu Ciceron izveštava Kvinta o poseti Pompeju i molbama koje mu je uputio da Kvintu odobri povratak, te o njegovom pristanku, i, na kraju, poručuje bratu da što pre dođe u Rim.

Primer prohibitivnog konjunktiva nalazimo i u pismu iz 54. gde Ciceron opominje Kvinta da prihvati Cezarove šale.³⁰

Itaque postea misi ad Caesarem eodem illo exemplo litteras. Iocum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus. (Q. Fr. 2.11(10).5)

Stoga sam Cezaru poslao kopiju pisma. A ti, ne odbijaj slučajno šalu o njegovoj oskudici.

Pismo koje sadrži navedene rečenice napisano je u vedrom duhu, puno je šala na račun Ciceronovih savremenika i trenutne političke situacije. Međutim, konjunktiv perfekta celom iskazu daje ton strogosti i isključuje mogućnost da se zabrana prenebregne ili da njeno izvršenje bude odloženo. Iako je u to vreme Ciceron uživao Cezarovu naklonost,³¹ ipak se čini da je i samo pominjanje Cezara bilo dovoljno da Ciceron upotrebom konjunktiva perfekta zaoštri ton, a istovremeno i unese malo ironije, jer, u stvari, ismeva Cezarovu primedbu da on, tj. Ciceron, zahteva više nego što je Cezar to očekivao.³²

Zabranu izraženu konjunktivom prezenta u drugom licu³³ u pismima Kvintu retko nalazimo, iako je takav način izricanja zabrane karakteristika svakodnevnog jezika, a pisma upravo obiluju odlikama kolokvijalnog stila³⁴. U pismima Atiku, iz perioda o kome govorimo, ovakav konjunktiv uopšte nećemo naći.³⁵

IV Zaključak

Na kraju, možemo da zaključimo da jusivni i prohibitivni konjunktivi u

³⁰ Kvint se 54. godine pridružio Cezaru kao legat u Galiji.

³¹ Cezar je brzo uvideo da mu Ciceron može stvoriti neprilike, te se potrudio da ga u tome spreči. O ovome v. nap. 2.

³² Poznato je da je Ciceron u teškim vremenima često koristio humor i ironiju kako bi ublažio patnju. O ovome v. Pakiž 2009, 18–19.

³³ Opšteprihvaćeno mišljenje da se ova vrsta konjunktiva upotrebljava kada je zabrana opšta, tj. kada nije upućena određenoj osobi, ostavićemo sada po strani, jer ne važi za sve periode latinske proze. O ovome v. Elmer 1898, 76. nap.1.

³⁴ I sâm Ciceron u pismu svom prijatelju Petu kaže: *epistulas vero cotidianis verbis texere solemus* (Fam. IX.21.1). O kolokvijalnom stilu Ciceronovih pisama i njihovoj sličnosti sa rimskom komedijom v. Tyrrell, Purser 1904, 74–83.

³⁵ Elmer 1898, 76. nap.1.

Ciceronovim pismima Atiku i Kvintu od 59. do 54. godine imaju veoma široku upotrebu. Naime, Ciceron ih koristi za izricanje prave naredbe, ali i onda kada izražava zahtev, ozbiljan ili sarkastičan savet, molbu, upozorenje, opomenu, ohrabrenje. Od Ciceronovih trenutnih osećanja zavisi snaga jusivnog konjunktiva i njegovo variranje od zapovesti ili zabrane do molbe. U komunikaciji sa Kvintom Ciceron će se uglavnom truditi da jusivni konjunktivi dobiju značenje saveta, molbi, upozorenja. To su većinom moralne poruke, koje Kvinta treba da podstaknu i podrže u procesu ličnog usavršavanja. S druge strane, u pismima Atiku iz ovog perioda znatno je manji broj jusivnih konjunktiva. Ciceron je otvoreniji i ne usteže se da Atiku, svom prijatelju iz detinjstva, čoveku istih godina, sličnog obrazovanja i sličnih interesovanja, kaže ono što stvarno misli. Tako ćemo naići i na konjunktive *des operam* (»potrudi se«), *ne omnino repudiariis* (»nemoj da ga odbiješ«), a zatim i na naredbe koje treba da izvrši neko drugi uz posredovanje Atika (*mittat Publius* »neka Publije pošalje nekoga«) ili na one, čije je izvršenje u sferi Atikovog interesovanja (*patria propitia sit* »neka otadžbina bude milostiva«). Dakle, u pismima Atiku Ciceron konjunktivima ne šalje moralne poruke, već njima izražava naredbe i zabrane, kojih se u pismima Kvintu čuva.

Ciceron zabranu izražava konjunktivom perfekta sa negacijom *ne* onda kada je vođen snažnim emocijama, kada je reč o ozbiljnoj i energičnoj zabrani, kada je adresat bliska osoba i, naravno, kada postoji sumnja da radnja neće biti izvršena. Stoga ne čudi što Ciceron na ovaj način zabranu izriče samo u pismima Atiku, Kvintu i Trebatiju.³⁶ Drugo, ukoliko imamo u vidu da Ciceron podstiče brata i prijatelja da ne učine ono za šta se veruje da će učiniti, kao i to da su Ciceron i pomenuti adresati bili veoma bliski, nameće se zaključak da konjunktiv ima i funkciju parodiranja. To nam potvrđuje i činjenica da se konjunktiv zabrane u pismima Kvintu i Atiku, pisanim iz izgnanstva, javlja samo jednom. Ako znamo u kojoj meri ljubaznost karakteriše Ciceronov odnos i sa Atikom i sa Kvintom, onda postaje jasno zašto je konjunktiv zabrane

³⁶ Elmer 1894, 133–153.

retka pojava kako u pismima bratu, tako i u pismima najboljem prijatelju.³⁷

Na razliku u komunikaciji, pored toga što je Ciceron prema Atiku bio daleko iskreniji i otvoreniji, svakako utiču i karakteri dvojice Ciceronovih adresata. Za razliku od Kvinta koji je bio preke naravi, Atik je blag, popustljiv i blagonaklon prema svima. Prema tome, značenje konjunktiva zavisice od situacije u kojoj je upotrebljen, ali i od osobe kojoj je upućen.

Literatura

von Albrecht, M. 2003. *Cicero's Style*, Boston.

Citroni Marchetti, S. 2009. »Words and Silence: Atticus as the Dedicatee of de Amicitia«, *The Classical World* 103/1, 93–99.

Dimitrijević, D. »Ciceronova pisma Atiku II«, u: Savić, J., Vidović, G., Dimitrijević, D. (prev., kom.) *Marko Tulijski Ciceron, Pisma Atiku II*, Beograd 2013, 7–33.

Elmer, H. C. 1894. »The Latin Prohibitive«, *The American Journal of Philology* 15/2, 133–153.

Elmer, H.C. 1898. *Studies in Latin Moods and Tenses*, New York.

Hutchinson, G. O. 1998. *Cicero's Correspondence: A Literary Study*, Oxford.

Pakiž, M. »Prvi predgovor«, u: Savić, J., Kisić, M., Putnik, N. (prev., kom.) *Marko Tulijski Ciceron, Pisma Atiku I*, Beograd 2009, 7–32.

Palmer, L. R. 1954. *The Latin Language*, London.

Petković, Ž. »O jednoj krizi Rimske republike«, u: Nedeljković 1998, Nedeljković, V. (prev.), Petković, Ž. (predg., kom.), *Ciceron, Beseda za Milona*, Novi Sad, Sremski Karlovci 1998., 7–111.

Pinkster, H. 2015. *The Oxford Latin Syntax*, knj. 1: *The Simple Clause*. Oxford.

Shackleton Bailey, D. R. 1965. *Cicero's Letters to Atticus*, knj. 1–2. Cambridge.

Shackleton Bailey, D. R. 1980. *Cicero: Epistulae ad Quintum Fratrem et M. Brutum*, Cambridge.

Tyrrell, R. Y., Purser, L. C. 1904. *The Correspondence of Marcus Tullius Cicero*, knj. 1. Dublin, London.

³⁷ I sâm Ciceron u *De officiis* ističe da postoji veza između termina *verecundia* i jezika: *Maximeque curandum est ut nos quibuscum sermonem conferemus et vereri et diligere videmur* (1.136).

Tatjana Zdravković Stojanović

Tatjana Zdravković Stojanović

Stevan Sremac High School, Niš

The jussive and prohibitive subjunctives in Cicero's letters to Atticus and to brother Quintus

Abstract

The paper examines the *coniunctivus iussivus* and *coniunctivus prohibitivus* in Cicero's letters through synchronic overview of two collections, *Ad Atticum* and *Ad Quintum fratrem*. The analysis shows that the semantic value of these subjunctives may vary depending on the addressees and the circumstances. Thus, the jussive subjunctive forms are used to express command, as well as advice, request, warning, encouragement. On the other hand, the prohibitive subjunctive also has varied strength, from mild to severe prohibition. On the basis of this analysis, the article explains the relationship of Cicero and two of his addressees.

Key Words: jussive subjunctive, prohibitive subjunctive, Cicero, *Ad Atticum*, *Ad Quintum fratrem*